स्तस्मै राज्ञे यथाप्रतिपन्नमंशं दद्यात्। तथा जितं द्रव्यं पराजितसकाशादासेधादिना उद्धृत्य जेत्रे जयिने दद्यात्। तथा क्षमी भूत्वा द्यूतकारिणोऽतिविश्वासार्थं सत्यं वचो वदेदित्यर्थः। नारदोऽपि "सभिकः कारयेत् द्यूतं देयं दद्याच्च तत्कृतमिति"। बृहस्पतिरपि "सभिको ग्राहकस्तत्र दद्याज्जेत्रे नृपाय वेति" द्यूतपराजितकितवानां बन्धनादिना पणग्राहको भवेत्। पणग्रहणात् प्रागेव स्वकीयं द्रव्यं जेत्रे नृपाय च यथाभागं सभिको दद्यादित्यर्थः। तथा च कात्यायनः "जेतुर्दद्यात् स्वकं द्रव्यं जितं ग्राह्यं त्रिपक्षिकम्। सद्यो वा कितवेनैव सभिकात्तु न संशयः" इति। त्रिपक्षिकमित्यनेन यथा सामर्थ्यमा त्रिपक्षात्कालो देय इति दर्शितमिति स्मृतिचन्द्रिकायाम्। यदा तु जेत्रे जितं द्रव्यं सभिको दापयितुमशक्तस्तदा राजा दापयेदित्याह याज्ञवल्क्यः "प्राप्ते नृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले। जितं ससभिके स्थाने दापयेदन्यथा न त्विति" प्रसिद्धे अन्यथा प्रच्छन्ने सभिकरहितेऽदत्तराजभागे द्यूते जित पणे जेत्रे न दापयेदित्यर्थः। प्राणिद्यूते प्राणिनां जयपराजयौ तत्स्वामिनोरित्याह बृहस्पतिः "द्वन्द्वयुद्धेन यः कश्चिदवसादमवाप्नुयात्। तत्स्वामिना पणो देयो यस्तत्र परिकल्पितः" इति। पणपरिकल्पनं कृताकृतमित्याह नारदः "परिहासकृतं यच्च यच्चाप्यविदितं नृपे। तत्रापि नाप्नुयात्काममथ वाऽनुमतं तयोरिति"। काम्यत इति कामः पणः। अत्र जयपराजयविप्रतिपत्तौ निर्णयप्रकारमाह याज्ञवल्क्यः "द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हीति"। द्यूतव्यवहाराणां द्रष्टारः सभ्याः त एव कितवा एव नियोक्तव्या राज्ञा। न तत्र श्रुताध्ययनसम्पन्ना इत्याद्युक्तनियमोऽस्ति। साक्षिणोऽपि त एव द्यूते द्यूतकरा एव कार्य्याः न तत्र स्त्रीबालवृद्धकितवेत्यादिसाक्षिनिरूपणोक्तनिषेधोऽस्तीत्यर्थः। विष्णुरपि "कितवेष्वेव तिष्ठेरन् कितवाः संशयं प्रति। य एव तत्र द्रष्टारस्त एवैषान्तु साक्षिणः" इति। साक्षिणां परस्परविरोधे आह बृहस्पतिः "उभयोरपि सन्दिग्धे कितवाः स्युः परीक्षकाः। यदा विद्वेषिणस्ते तु तदा राजा विचारयेदिति।" अनियुक्तद्यूतकारिणो दण्डमाह नारदः "अनिर्दिष्टस्तु यो राज्ञा द्यूतं कुर्वीत मानवः। न स तं प्राप्नुयात्कामं विनयञ्चैव सोऽर्हतीति"। ये तु कूटं द्यूतं कुर्वन्ति तेषां दण्डमाह याज्ञवल्क्यः "राज्ञा सचिह्नं निर्वास्याः कूटाक्षोपधिदेविनः" इति। कूटैरक्षादिभिः उपधिना मणिमन्त्रादिना मतिवञ्चनेन च ये दीव्यन्ति तान् श्वपदादिनाऽङ्कयित्वा राजा स्वराष्ट्रान्निर्वासयेदित्यर्थः। निर्वासने विशेषमाह नारदः "कूटाक्षदेविनः पापान् राजा राष्ट्राद्विवासयेत्। कण्ठेऽक्षमालामासज्य स ह्येषां विनयः स्मृतः" इति। दण्डने विशेषमाह विष्णुः। "द्यूते कूटाक्षदेविनां करच्छेदः उपधिदेविनामाच्छेदः" इति। यानि तु द्यूतनिषेधकानि मनुवचनानि "द्यूतं समाह्वयञ्चैव यः कुर्य्यात्कारयेत वा। तान् सर्वान् घातयेद्राजा शूद्रांश्च द्विजलिङ्गिनः। प्रकाशमेतत्तास्कर्य्यं यद्देवन समाह्वयौ। तयोर्नित्यं प्रतीघाते नृपतिर्यत्नवान् भवेत्। द्यूतं समाह्वयञ्चैव राजा राज्ये निवारयेत्" इत्यादीनि तानि कूटाक्षदेवनविषयतया राजाध्यक्ष सभिकरहिततया वा योज्यानि। अतएव बृहस्पतिः "द्यूतं निषिद्धं मनुना सत्यशौचधनापहम्। अभ्यनुज्ञातमन्यैस्तु राजभागसमन्वितम्। सभिकाधिष्ठितं कार्यं तस्करज्ञानहेतुकम्" इति। याज्ञवल्क्योऽपि "द्यूतमेकमुखं कार्य्यं तस्करज्ञानकारणादिति" राज्ञा द्यूतम् एकं मुखं प्रधानं यस्य तत् तथोक्तं कार्य्यम्। राजाध्यक्षाधिष्ठितं राज्ञा कारयितव्यमित्यर्थः। तस्करज्ञानकारणात्। ल्यब्लोपे पञ्चमी। तस्करज्ञानरूपं प्रयोजनं पर्य्यालोच्येत्यर्थः। प्रायशश्चौर्य्यार्जितधना एव कितवा भवन्त्यतश्चौरविज्ञानार्थमेकमुखं कार्य्यमित्याशयः"

द्यूतकर त्रि॰ द्यूतं करोति कृ–ट। (जुयारी) द्यूतकारके शब्दर॰।

द्यूतकार त्रि॰ द्यूतं करोति कृ–अण् कारयति कारि–अण् वा। १द्यूतकरे द्यूतस्य कारयितरि २सभिके च अमरः स्वार्थे क। कारि ण्वुल् वा। द्यूतकारक तत्रार्थे त्रि॰।

द्यूतकृत् त्रि॰ द्यूतं करोति कृ–क्विप्। द्यूतकरे त्रिका॰।

द्यूतपूर्णिमा स्त्री द्यूतार्था पूर्णिमा। कोजागरपूर्णिमायामाश्विनपौर्णमास्यां त्रिका॰ कोजागरशब्दे तत्र द्यूतविधानमुक्तम्। द्यूतपौर्णमासी तत्रार्थे।

द्यूतप्रतिपद्(दा) द्यूतार्था प्रतिपद् वा टाप्। कार्त्तिकशुक्लप्रतिपदि तत्र द्यूतविधानं ति॰त॰ यथा ब्रह्म॰पु॰ "शङ्करश्च पुरा द्यूतं ससर्ज्ज सुमनोहरम्। कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु प्रथमेऽहनि भूपते॥ जितश्च शङ्करस्तत्र जयं लेभे च पार्वती। अतोऽर्थाच्छङ्करो दुःखी गौरी नित्यं